

Kraków, 10 lutego 2023 r.

Aleksandra Julia Nieprzecka

aleksandra.nieprzecka@uj.edu.pl

promotorzy: prof. dr hab. Piotr Kardas; prof. Florian Jeßberger

Uniwersytet Jagielloński, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Prawa Karnego UJ

Uniwersytet w Hamburgu, Wydział Prawa

Słowa kluczowe: Międzynarodowy Trybunał Karny, sprawstwo, nakłanianie do popełnienia zbrodni, pomocnictwo w popełnieniu zbrodni, odpowiedzialność zwierzchnika

Streszczenie rozprawy doktorskiej zatytułowanej:

PARTICIPATION IN CRIME FALLING WITHIN THE SUBJECT-MATTER JURISDICTION OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT IN HAGUE

(pl. Współdziałanie w popełnieniu zbrodni podlegającej jurysdykcji przedmiotowej Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze)

Przedstawiona rozprawa doktorska została przygotowana w ramach wspólnego przewodu doktorskiego (co-tutelle) pod opieką naukową prof. dr hab. Piotra Kardasa oraz prof. Floriana Jeßbergera. Zarazem rozprawa ta stanowi zwięźczone kilkunastoletnich badań prowadzonych w ramach projektu badawczego o numerze 2017/27/N/HS5/00994 finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki w ramach konkursu Preludium.

Wybór tematu tej rozprawy doktorskiej z całą pewnością nie był przypadkowy. Niezależnie od systemu prawnego, który przyjmie się za punkt odniesienia unormowania dotyczące problematyki przestępnego współdziałania (tj. szeroko rozumianego udziału w popełnieniu czynu zabronionego) pełnią niezwykle doniosłą rolę. Regulacje te (wraz ze znamionami typu czynu zabronionego) determinują kształt całego systemu i w ostatecznym rozrachunku decydują o zakresie kryminalizacji. Powyższe można zilustrować za pomocą dwóch prostych przykładów.

Wyobraźmy sobie model odpowiedzialności karnej, w której nie przewidziano by jakiegokolwiek podstawy prawnej umożliwiającej przypisanie odpowiedzialności za nakłonienie innej osoby do popełnienia czynu zabronionego. Co można by powiedzieć o takim systemie? Odwołując się tylko i wyłącznie do najbardziej pierwotnych intuicji sprawiedliwościowych można by skonstatować, że w systemie takim brakowałoby ważnego komponentu ze względu na brak możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności karnej osoby, od której „wszystko się zaczęło”, tj. od której wyszła idea popełnienia czynu zabronionego. Można by wręcz uznać taki model odpowiedzialności za niesprawiedliwy z uwagi na to, że pozostawia on poza zakresem kryminalizacji zachowania tych, którzy intencjonalnie wzbudzili w innej osobie wolę (chęć) popełnienia czynu zabronionego.

Weźmy pod uwagę inny przykład – system prawny, w którym odpowiedzialność karna mogłaby zostać przypisana na płaszczyźnie czysto obiektywnej za każdy, chociażby najmniejszy, przejaw przyczynienia się do popełnienia czynu zabronionego, niezależnie od stanu świadomości i woli danej osoby budziłby podobne zastrzeżenia. Takie rozwiązanie byłoby równie nieintuicyjne i kontrowersyjne. Można by zatem stwierdzić, że zakres kryminalizacji został wyznaczony zdecydowanie zbyt szeroko z pominięciem wagi czynu, do którego dana osoba się przyczyniła, znaczenia tego przyczynienia się w kontekście całego czynu oraz płaszczyzny wolicjonalnej, która odnosi się do nastawienia psychicznego konkretnej osoby. Ostatecznie również i takie rozwiązanie wydaje się trudne do zaakceptowania.

Już przywołane przykłady dobitnie wskazują na to, jak istotną rolę w perspektywie materialnoprawnych regulacji prawa represyjnego pełnią przepisy, które odnoszą się do przestępnego współdziałania. Tego rodzaju unormowania (choć nie odnoszą się bezpośrednio do znamion typu czynu zabronionego) mają fundamentalne znaczenie dla oceny całego systemu prawnego i tego, czy uznamy go za spójny oraz racjonalny czy też nie. Jednocześnie oczywiste jest, że w rzeczywistości dogmatycznej i teoretycznej analizie podlegać będą regulacje o wiele bardziej skomplikowane i zniuansowane (dalekie od skrajnych przykładów przywołanych powyżej), wkomponowane w cały model odpowiedzialności karnej. Z tego też względu nie sposób jest oceniać takich regulacji „punktowo”, biorąc pod uwagę jedynie pewne wybrane przepisy z pominięciem całej istniejącej regulacji i związków pomiędzy poszczególnymi instytucjami oraz rozwiązaniami prawnymi.

Unormowania zawarte w Statucie Rzymskim, który w sposób zrębowy określa materialne i proceduralne podstawy funkcjonowania Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze nie stanowią wyjątku od tej ogólnej zasady. Nie można przy tym tracić z pola widzenia, że Statut Rzymski stanowi wyjątkowy akt prawny, który odnosi regulacje dotyczące form przestępnego współdziałania do czynów zabronionych o szczególnej wadze i społecznej szkodliwości (tj. do zbrodni w rozumieniu prawa międzynarodowego takich jak ludobójstwo, zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości i zbrodnia agresji), łącząc w sobie elementy wywodzące się z różnych tradycji prawnych.

I tak z jednej strony w art. 25 (3) (a) Statutu Rzymskiego można znaleźć ujęcie sprawstwa (*perpetration, crime's commission*), które do złudzenia przypomina rozwiązanie przyjęte w niemieckim kodeksie karnym oparte na rozróżnieniu sprawstwa bezpośredniego, sprawstwa pośredniego i współsprawstwa, z drugiej jednak kolejne jednostki redakcyjne art. 25 (3) (b – c) w wersji anglojęzycznej posługują się pojęciami, które w porządkach krajowych zaliczanych do tradycji *common law* mają ukształtowane przez lata znaczenie (np. *solicit, induce, aid, abet*) i są związane z konkretnymi instytucjami prawnymi o określonej charakterystyce. To szczególne sprzężenie elementów wywodzących się z różnych tradycji prawnych, współkształtowane przez rozwiązania wywodzące się lub rozwijane na gruncie prawa międzynarodowego (jak choćby unormowania dotyczące bezpośredniego i publicznego nawoływania do ludobójstwa czy odpowiedzialności karnej dowódcy wojskowego lub zwierzchnika cywilnego) stanowi niezwykle skomplikowany i niejednoznaczny przedmiot wykładni.

Powyższe przełożyło się na wybór metodologii wykorzystanej do rozważań przedstawionych w części merytorycznej rozprawy doktorskiej. Zasadniczą metodą zastosowaną w niniejszej pracy jest metoda formalno-dogmatyczna dostosowana jednak do specyfiki Statutu Rzymskiego i innych źródeł prawa międzynarodowego, również tych o niepisanym charakterze. Metodę formalno-dogmatyczną uzupełniają rozbudowane rozważania prowadzone z wykorzystaniem analizy normatywnej opartej na tzw. koncepcji norm sprzężonych. Subsydiarnie – w ramach skonkretyzowanych rozważań dotyczących poszczególnych rozwiązań przewidzianych w art. 25 (3) i art. 28 Statutu Rzymskiego – prezentowane są rozważania o charakterze prawno-porównawczym, choć nie mają one dominującego charakteru. Już we wstępnych założeniach rozprawy (przedstawionych we wprowadzeniu oraz rozdziałach II i III) wskazano bowiem, że przedstawiona praca nie miała opierać się na zestawieniu ze sobą rozwiązań przyjętych w Statucie Rzymskim i rozwiązań zawartych w prawie krajowym lub regulacjach dotyczących innych trybunałów i sądów karnych zajmujących się na poziomie ponadnarodowym wymiarem sprawiedliwości w sprawach o zbrodnie międzynarodowe.

Problematyce dotyczącej metodologii poświęcono rozdziały II i III niniejszej rozprawy. W rozdziale II określono zasadniczą perspektywę interpretacyjną przyjętą w ramach pracy i wyjaśniono czym różni się ona od ujęcia prezentowanego w większości istniejących opracowań poświęconych tej problematyce. Rozdział III koncentruje się natomiast na zagadnieniach związanych z pojęciem normy prawnej oraz koncepcją norm sprzężonych. Ze względu na to, że analiza normatywna nabudowana na rozróżnieniu norm sankcjonujących oraz norm sankcjonowanych jako odmiennych, choć wzajemnie powiązanych struktur normatywnych, nie jest powszechnie wykorzystywana w pracach poświęconych prawu karnemu międzynarodowemu zasadne było poświęcenie tej koncepcji nieco więcej uwagi niż innym metodom wykorzystywanym w ramach pracy. Dlatego też w Rozdziale IV omówiono konstrukcję poszczególnych zbrodni międzynarodowych wskazanych w art. 5 Statutu Rzymskiego i pozostałych czynów zabronionych

podlegających jurysdykcji MTK w kontekście systematyki i charakterystyki koncepcji norm sprzężonych. Podkreślić w tym zakresie należy, że przedstawione w tym rozdziale rozważania, w tym w szczególności zaproponowane rozróżnienie norm sankcjonowanych pierwszego oraz drugiego stopnia, mają w dużej mierze charakter autorski. W rozdziale IV przedstawiono również w sposób ogólny pytania, które można sformułować w odniesieniu do przewidzianych w Statucie form przestępnego współdziałania na gruncie koncepcji norm sprzężonych.

Rozdział V składa się z dwóch niezależnych od siebie części. W pierwszej z nich przedstawione zostały rozważania teoretycznoprawne dotyczące tego, jak w ujęciu modelowym uregulowane mogą zostać konkretne zagadnienia związane z odpowiedzialnością karną za przestępne współdziałanie. Wskazany podrozdział jest próbą sformułowania pytań, na które projektodawca czy legislator powinien udzielić odpowiedzi zanim zadecyduje o kształcie określonej regulacji. Pytania te mają niebagatelne znaczenie również dla interpretatora, gdyż pomagają one unaocznic, w jak różny sposób można patrzeć na te same konstrukcje prawne w zależności od przyjętych założeń teoretycznych oraz że te same cele mogą zostać osiągnięte przy pomocy całkowicie odmiennych instrumentów. W kontekście szczegółowych analiz przedstawionych w rozdziałach VI – VIII pytania te wyznaczają również zakres zagadnień, które zostały omówione w odniesieniu do form współdziałania przewidzianych w art. 25 (3) i art. 28 Statutu Rzymskiego. W drugim z podrozdziałów omówiono w sposób ogólny strukturę przywołanych przepisów Statutu Rzymskiego i sformułowano hipotezy, które zostały weryfikowane w kolejnych rozdziałach.

Rozdział VI dysertacji został poświęcony w całości problematyce sprawstwa (popelnienia zbrodni), tj. podstawom odpowiedzialności karnej przewidzianym w art. 25 (3) (a) Statutu Rzymskiego. W rozdziale tym krytycznej analizie poddana została wykładnia przedmiotowych i podmiotowych elementów sprawstwa dominująca w dotychczasowym orzecznictwie Międzynarodowego Trybunału Karnego (m.in. na kanwie spraw *Prosecutor v. Lubanga*, *Prosecutor v. Katanga*, *Prosecutor v. Ngudjolo*, *Prosecutor v. Ongwen*, *Prosecutor v. Ntaganda*), a oparta na funkcjonalnie rozumianej koncepcji władztwa nad czynem, w tym zakorzenionej w pracach C. Roxina koncepcji *Organisationsherrschaft*. Koncepcji tej przeciwstawiono wąski model wykładni art. 25 (3) (a) Statutu Rzymskiego, który łączy pojęcie popelnienia zbrodni z wykonaniem czynu zabronionego, tj. wypełnieniem znamion czasownikowych danej zbrodni samodzielnie albo wspólnie i w porozumieniu z inną osobą, a w przypadku sprawstwa pośredniego z władztwem nad fazą wykonawczą danej zbrodni (*control over the execution of the crime*). Zaproponowany sposób wykładni stanowi pewną odpowiedź na wątpliwości formułowanych w zdaniach odrębnych złożonych do wyroków MTK w sprawie Mathieu Ngudjolo (zdanie odrębne Sędzi Christine Van den Wyngaert) oraz w sprawie Bosco Ntagandy (zdania odrębne Sędziego Howarda Morrisona oraz Sędziego Chile Eboe – Osuji).

W Rozdziale VII omówiono podstawy odpowiedzialności karnej za nakłonienie do popelnienia zbrodni, pomocnictwo oraz przewidziane w art. 25 (3) (d) Statutu Rzymskiego przyczynienie się do popelnienia zbrodni przez grupę w inny sposób. Podobnie jak w przypadku rozdziału dotyczącego sprawstwa, także i w tym przypadku przeanalizowano dotychczasowy dorobek orzecznicy Międzynarodowego Trybunału Karnego (m.in. decyzję Izby Przygotowawczej w sprawie *Prosecutor v. Mbarushimana*, wyroki wydane w sprawie *Prosecutor v. Bemba et al.*). Na płaszczyźnie analiz dogmatycznych przeanalizowano przede wszystkim przewidzianą w art. 25 (3) (b – d) klauzulę akcesoryjności oraz wątpliwości dotyczące celowości przyjmowania dodatkowych kryteriów jakościowych (jakościowych) ograniczających zakres odpowiedzialności karnej za pomocnictwo lub przyczynienie się do popelnienia zbrodni jedynie do przypadków, w których zachowanie oskarżonego stanowiło odpowiednio znaczący (ang. *substantial*) lub istotny (ang. *significant*) wkład w popelnienie zbrodni, które nie zostały wysłowione wprost w brzmieniu art. 25 (3) Statutu Rzymskiego. W sposób kompleksowy omówiono również przewidzianą w art. 25 (3) (e) Statutu Rzymskiego odpowiedzialność za bezpośrednie i publiczne nakłanianie (nawoływanie) do popelnienia zbrodni ludobójstwa. W tym ostatnim zakresie wskazano, że pewne wątpliwości budzi fakt, że nieakcesoryjną podstawę odpowiedzialności przewidziano jedynie w odniesieniu do nawoływania do ludobójstwa, pozostawiając poza zakresem art. 25 (3) (e) Statutu Rzymskiego publiczne i bezpośrednie nawoływanie do popelnienia zbrodni wojennych czy też zbrodni przeciwko ludzkości.

Rozdział VIII obejmuje uzupełniające rozważania poświęcone regulacjom, które uzupełniają zrębowe unormowanie zawarte w art. 25 (3) Statutu Rzymskiego oraz modyfikują to unormowanie. W pierwszym podrozdziale omówione zostało znaczenie normatywne regulacji zawartej w art. 28 Statutu Rzymskiego dotyczącej odpowiedzialności zwierzchnika wojskowego lub cywilnego za zaniechanie. Tło dla rozważań prowadzonych w tym obszarze stanowiła rzecz jasna sprawa Jean Pierre Bemby Gombo. Na kanwie tej sprawy naszkicowano najważniejsze problemy interpretacyjne, które ujawniają się w kontekście tej podstawy odpowiedzialności karnej. Drugi z podrozdziałów poświęcono dyrektywalnemu znaczeniu art. 25 (3*bis*) Statutu Rzymskiego, który poprzez wprowadzenia zasady, że osoba współdziałająca musi być osobą sprawującą funkcje pozwalającą na efektywną kontrolę lub efektywne kierowanie politycznymi lub militarnymi działaniami państwa, zawęża zakres zastosowania art. 25 (3) Statutu Rzymskiego w przypadku współdziałania w popełnieniu zbrodni agresji. W podrozdziale tym wyjaśniono, dlaczego zawężenie podmiotowe nie stanowi jedynie powtórzenia *leadership clause* zawartej w definicji zbrodni agresji – art. 8*bis* Statutu Rzymskiego i jakie konsekwencje normatywne ma tego rodzaju zawężenie. Trzeci podrozdział omawia możliwości zastosowania art. 25 (3) Statutu Rzymskiego do przestępstw przeciwko wymiarowi sprawiedliwości przewidzianych w art. 70 Statutu. Punkt odniesienia dla tych rozważań stanowiła sprawa *Prosecutor v. Bemba et al.*

Ostatni rozdział obejmuje podsumowanie przedstawionych w rozprawie analiz i wniosków. Starłam się je uporządkować w taki sposób, by wyakcentować, które z zaproponowanych propozycji wykładniczych prowadziłyby do zredefiniowania dominującego w orzecznictwie Międzynarodowego Trybunału Karnego sposobu rozumienia poszczególnych instytucji (tak jak w przypadku wąskiego rozumienia sprawstwa) oraz te, które mają w zasadzie porządkujący czy systematyzujący charakter.

Aleksandra Nieprzecka